

Elza Ozola – Liepojas universiteto bakaluro studiju programos „Baltų filologija, kultūra ir komunikacija“ IV kurso studentė
Moksliniai interesai: baltų filologija
El. paštas: elza-ozola@inbox.lv

Elza Ozola – 4th year student of the bachelor study program “Baltic Philology, Culture and Communication” of Liepāja University
Research interests: baltic philology
E-mail: elza-ozola@inbox.lv

Anita Helviga – filologijas mokslu doktorė, Liepojas universiteto Humanitarinių ir menų fakulteto docentė, Kurzemes humanitarinio instituto mokslo darbuotoja, direktorė
Moksliniai interesai: terminologija, literatūros mokslas, leksikografija, kraštotyra
El. paštas: anita.helviga@liepu.lv

Anita Helviga – Dr. philol., University of Liepāja, Faculty of Humanities and Arts (docent); Kurzeme Humanitarian Institute (researcher, director)
Research interests: terminology, literature science, lexicography, study of local history
E-mail: anita.helviga@liepu.lv

Elza Ozola

Anita Helviga

Liepājas Universitātes

JAUNVĀRDU PĒTNIECĪBAS PROBLEMĀTIKA MŪSDIENU LEKSIKOLOĢIJĀ UN LEKSIKOGRĀFIJĀ: LATVIJAS UN LIETUVAS PIEREDZE

Abstract

Lexicography of the Latvian language is currently working on issues related to research on neology and its inclusion in the electronic version of the ‘Dictionary of the Modern Latvian Language’. Looking at these issues in a wider context, it can be concluded that in many parts of the world, as well as in neighbouring Lithuania, work on neology and its research takes on a different perspective; therefore, it is important to identify these different practices and theories, providing a comparative insight into the experience of neology research in Latvia. This article provides a general overview of neology research trends, and issues in the lexicography of Latvia and Lithuania.

KEY WORDS: theory of lexicography and methodology, neology, semantic neologisms, language corpora, electronic resources.

Problems of Neologism Research in Contemporary Lexicography: the Latvian and Lithuanian Experience

Anotācija

Latviešu valodas leksikogrāfijā aktīvi tiek strādāts pie jautājumiem, kas saistīti ar jaunvārdu pētniecību un to iekļaušanu „Mūsdienu latviešu valodas vārdnīcas” elektroniskajā variantā. Aplūkojot šos jautājumus plašākā kontekstā, var secināt, ka daudzviet pasaulē, arī kaimiņvalstī Lietuvā, darbs ar jaunvārdiem un to pētīšana norit atšķirīgā rakursā, tādēļ svarīgi apzināt šīs dažādās prakses un teoriju, sniedzot salīdzinošu ieskatu jaunvārdu pētīšanas pieredzē. Rakstā sniegts vispārējs apskats par jaunvārdu pētniecības tendencēm un problēmjautājumiem Latvijā un Lietuvā.

RAKSTURVĀRDI: leksikogrāfijas teorija un metodoloģija, jaunvārdi, semantiskie neoloģismi, valodas korpusi, elektroniskie resursi.

DOI: <http://dx.doi.org/10.15181/rh.v28i0.2238>

Ievads

Mūsdienu sabiedrība ik dienu lielākā vai mazākā mērā saskaras ar jauniem un vispārlietojamajā leksikā vēl nepazīstamiem vārdiem, kas dēvējami par jaunvārdiem jeb neoloģismiem. Lielākā daļa šo vārdu tiek aizgūti no citām valodām (sevišķi no angļu valodas vai ar angļu valodas starpniecību), daļa jaunvārdu ir jaundarinājumi. Bieži vien valodā jau lietotiem vārdiem parādās jaunas nozīmes, tos sauc par semantiskajiem neoloģismiem, taču Latvijas leksikogrāfijā tie netiek uzskatīti par jaunvārdiem. Sākotnēji varētu šķist, ka jaunvārdu ienākšana valodā neprasa īpašu uzmanību, jo valoda (it sevišķi leksikas līmenī) mainās nemitīgi, taču, kad jaunvārdi iesakņojas valodā, kad nākas tos fiksēt, reģistrēt un klasificēt, kad leksikogrāfiem jāizlemj, kurus no tiem uzņemt vārdnīcās, tad atklājas plašs problēmu loks, kas jārisina gan teorētiskajā, gan metodoloģiskajā aspektā.

Raksta mērķis – sniegt vispārēju ieskatu Latvijas un Lietuvas leksikogrāfijas pieredzē par jaunvārdu jeb neoloģismu izpētes problēmjautājumiem.

Rakstā izveidots apraksts par teorētiskajiem jautājumiem jaunvārdu pētniecībā; apkopota informācija un atziņas par pētījumiem jaunvārdu problematikā Latvijā un Lietuvā; apskatīta vispārēja informācija par elektronisko resursu un valodas korpusu izmantošanu jaunvārdu uzskaitīšanā un uzkrāšanā; izveidots apskats par jaunvārdu uzņemšanu pagaidu izdevumos (brošūrās, leksikonos); aprakstīta lietuviešu valodas jaunvārdu datubāze; salīdzināta lietuviešu un latviešu valodniecības pieredze jaunvārdu pētniecībā.

Raksts izstrādāts uz studiju darba „Jaunvārdu pētniecības problemātika mūsdienu leksikogrāfijā: teorijas un metodoloģijas apskats” bāzes.

Ieskats svarīgākajos jaunvārdu identificēšanas problēmjaudājumos

Alīse Laua norādījusi, ka ar jēdzienu *jaunvārds* šaurākā nozīmē saprot aizguvumus, kuri valodā var būt pārnesti ar oriģinālo rakstību un izrunu vai pārveidoti, atbilstoši aizguvējvalodas gramatiskajām formām. Plašākā nozīmē jaunvārdi ir leksikas daļa, kas izveidojusies nesēnā laikposmā (Laua 1969, 188). „Valodniecības pamatterminu skaidrojošajā vārdnīcā” (turpmāk – VPSV) jēdziens *jaunvārds* skaidrots, kā „vārds, kas darināts, parasti, lai nosauktu pirms tam nepazīstamu vai ar svešas cilmes vārdu apzīmētu konkrētā laikā valodas lietojumā aktuālu jēdzienu” (VPSV 2007, 174). Svarīgi piebilst, ka Māris Baltiņš VPSV piedāvātajā jaunvārdu definīcijā ir saskatījis nepilnības, jo tā neprecizē, vai par jaunvārdiem ir uzskatāmi arī nesēni aizguvumi, un līdz ar to izslēdz varbūtību, ka jau valodā pastāvošam jēdzienam var veidoties citas nozīmes. M. Baltiņš piedāvā šādu jaunvārda definīciju: „Vārds, kas nesēn darināts vai aizgūts un kas vēl nav kļuvis par stabilu leksiskās sistēmas sastāvdaļu.” (Baltiņš 2015, 54) Šādas terminoloģiskas nesaskaņotības liecina, ka latviešu valodā pagaidām nav izstrādāta vienota jaunvārdu definīcija, un esošie terminu resursi neapmierina mūsdienu prasības.

Lai konkrētāk iezīmētu jēdziena *jaunvārds* terminoloģisko nozīmi, jāaplūko arī leksikogrāfijā lietotais termins *neoloģisms*. „Leksikogrāfijas vārdnīcas” (*Dictionary of Lexicography*) izdevumā ir sniegts šāds neoloģisma skaidrojums: „Vārds vai frāze, kas ienācis valodā (aizgūstot vai darinot jaunu vārdu vai caur semantiskajām pārmaiņām) samērā nesēn, ir bieži vien komentēts un apkopots specializētajās vārdnīcās (Hartmann, James 1998, 99)¹.

Vēl pirms četrdesmit gadiem par jaunvārdiem galvenokārt runāja kā par vārdiem, kas valodā tiek darināti, jau esošus vārdus atvasinot ar konkrētām izskaņām (piemēram, īpašības vārdu *gaume*, atvasinot ar izskaņu *-ība*, iegūst lietvārdu *gaumība*), turpretī mūsdienās jaunā leksika valodā galvenokārt ienāk, aizņemoties (tulkojot) no citām valodām, vārdus darinot pēc valodā pieņemtajiem vārdarināšanas modeļiem, vai jau valodā esošiem vārdiem piešķirot jaunas nozīmes. Līdzīgu uzskatu par to, kā mūsdienās tiek izprasti jaunvārdi, pauž Ojārs Bušs: „Šaurākā nozīmē par jaunvārdiem jeb neoloģismiem mēdz saukt tikai tos jaunos vārdus, kas ar vārdarināšanas paņēmieniem atvasināti no jau esošiem dzimtas valodas (tātad mūsu gadījumā – latviešu valodas) vārdiem resp. leksiskajām saknēm un celmiem. Plašākajā nozīmē par jaunvārdiem dēvējami arī nesēni aizguvumi.” (Bušs 2013, 149)

Lietuviešu valodniece Jurgita Girčiene (*Jurgita Girčienė*) neoloģismus jeb jaunvārdus iedala jaunajos darinājumos un jaunajos aizguvumos – vārdos, kuri ir

¹ Šeit un turpmāk tulkojumi no angļu un lietuviešu valodas mani – E. O.

aizgūti no citām valodām (Girčienē 2005, 79). Taču aizguvumi valodā neaprobežojas tikai ar vārda aizgūšanu; vārds tiek pielāgots aizguvējvalodas gramatiskajām normām, lai tas valodā tiktu vieglāk adaptēts. Kamēr valodā nav pieņemta oficiāla vārda rakstības forma, šādiem aizguvumiem var būt raksturīga izteiksmes variācija, piemēram, vārdam *youtuber* latviešu valodā ir vairāki izteiksmes varianti – *jūtūberis*, *jūtuberis*, *youtuberis*. Tā kā šāda vārda atbilstošais latviskais rakstības variants vēl nav pieņemts un apstiprināts ar Terminoloģijas komisijas lēmumu, Valsts valodas centrs iesaka oficiālajā saziņā angļu valodas terminu *youtuber* atveidot kā *Youtube satura veidotājs*, bet sarunvalodā lietot vārdu *jūtūbers* (sk. Valsts valodas centrs). Līdzīgi arī J. Girčiene par neoloģismiem uzskata tādus vārdus ar aizgūtām vārda saknēm un attiecīgās valodas vārddarināšans afiksiem, kā piemēru minot vārdus ar segmentu *-feisbuk-*. Ar šādu segmentu ir atrodami vairāk nekā 20 jauni aizguvumi un hibrīdas vārddarināšanas formas, piemēram, veidojumi lietuviešu valodā *feisbukinimas* ‘facebooking’ (Girčienē 2015, 127).

Jaunvārda raksturojums neaprobežojas tikai ar jauna vārda ienākšanu valodā, arī jau valodā esošam un bieži vien plaši izmantotam vārdam pēdējās desmitgadēs parādās jaunas nozīmes, kas apzīmē citu, respektīvi, jaunu parādību. Šādas jaunas vārda nozīmes sauc par semantiskajiem neoloģismiem. Anitra Roze apgalvo: „Latviešu valodā tradicionāli semantiskie neoloģismi netiek atzīti par jaunvārdiem, bet gan vienkārši par jaunām vārda nozīmēm.” (Roze 2016, 55) Līdz ar to jaunās vārdu nozīmes vārdnīcās netiek parādītas kā homonīmi, bet notiek polisēmiska vārda nozīmju skaita palielināšana. Latviešu valodā kā semantiskos neoloģismus var nosaukt tādus vārdus kā *zālite* (sar. ‘marihuāna’), *uzvārities* (žarg. 1. ‘gūt lielu peļņu’, 2. ‘uztraukties rājoties’), *tilts* (sar. ‘saikne, kontakts’), *strupceļš* (‘sarežģīta situācija’), *rozīnīte* (‘izcelt’) un daudzus citus.

Jaunvārdu definēšanas kritēriji

Skatot jaunvārdu ienākšanu valodā, leksikogrāfu un arī leksikologu pieredzē jaunvārdu jeb neoloģismu jautājums leksikas izpētē un vārdnīcu veidošanā ir viens no sarežģītākajiem jautājumiem. Kā savulaik atzinusi A. Laua, „jaunvārdi ir visai nosacīta leksikas kategorija. Vārdi uzlūkojami par jaunvārdiem tikai tik ilgi, kamēr tiek izjūsts to jaunums” (Laua 1969, 189). Līdz šim pasaules leksikogrāfijas pieredzē ir izdevies noteikt tikai aptuveno jaunvārda definīcijas robežu, sistematizēt to iedalījumu, izveidot klasifikāciju, taču, tā kā jaunvārdi ir valodas mainīgākā daļa, arī to definēšana, sistematizēšana un klasificēšana ir mainīgas. Leksikogrāfs Martens Jansens (*Maarten Jansen*) atzīst, ka „skaidras neoloģisma definīcijas joprojām nav, tāpēc šis leksikas grupas aplūkošana un analīze nebūt nav vienkāršs uzdevums.” (Roze 2019, 149)

Termina *jaunvārds* definēšanas problemātikā secināts, ka valodnieku vidū nav viena kopēja viedokļa par kritērijiem, kuri definētu jaunvārdus, tāpēc, balstoties iepriekš izklāstītajos un vēl citu valodnieku viedokļos, šajā pētījumā izveidots kopsavilkums, kurā apkopti visi konstatētie kritēriji šī termina definēšanā. Par primārajiem kritērijiem uzskatāmi tādi, kas parādās vairāku valodnieku paustajos viedokļos, savukārt par sekundārajiem – kuri minēti vien dažos no apskatītajiem darbiem.

Primārie kritēriji:

1) *Par jaunvārdu uzskatāms aizgūts vai darināts vārds*. Šis kritērijs uzskatāms par jaunvārda pamatkritēriju, jo mūsdienās gan dažādu valodu ietekmē, gan jaunu reāliju apzīmēšanai vārdi tiek ne tikai darināti ar esošajiem valodas līdzekļiem, bet arī aizgūti tulkojot vai tulkojumu veidojot pēc aizguvējvalodas vārddarināšanas paņēmieniem. Svarīgi minēt, ka VPSV ir izmantota tikai puse no šī kritērija, jo jaunvārds ir definēts tikai kā jaundarinājums, bet ne aizguvums.

2) *Vārds aktuāls konkrētā laika posmā (noteicošais ir laika faktors)*. No visām leksikas grupām jaunvārdi ir tie, kas visciešāk ir saistīti ar laika aspektu. Pirmkārt, pats jaunvārds ir radies nesenā laikā posmā (no šī izriet 3. kritērijs). Otrkārt, jaunvārds ir uzskatāms par jaunvārdu līdz tam laikam, kad tas tiek iekļauts vārdnīcā. Tātad teorētiski vārds tiek uzskatīts par jaunvārdu, kamēr tas tiek adaptēts un ieviešas aktīvajā leksikā, bet līdzko tas tiek uzņemts vārdnīcās, tad to par jaunvārdu uzskatīt vairs nevar. Jaunvārda definīcijā būtu jāmin vēl arī tas, ka jaunvārds ir vārds, kurš ne vienmēr ieviesīsies valodā, jo kā valodas vienība tas vēl ir relatīvs.

3) *Vārds, kas radies nesenā laika posmā*. Ir vārdi, kas sākotnēji bijuši jaunvārdi, tie valodā ir jau adaptēti un tiek aktīvi lietoti, līdz ar to jaunvārda statusu tie sen ir zaudējuši. Nereti šādi vārdi ieraduma pēc vēl joprojām tiek uzskatīti par jaunvārdiem, taču laika ziņā tie būtu uzskatāmi par stabilās leksikas daļu. Būtiski nošķirt, ka jaunvārds ir tāds vārds, kas radies nesenā laika posmā, bet ne vārds, kurš par jaunvārdu ir bijis uzskatāms pirms divdesmit tīsdesmit gadiem. Jaunvārda definīcijā būtu svarīgi iekļaut šo kritēriju, jo tas ir viens no būtiskākajiem faktoriem, kas atšķir jaunvārdu no jebkura cita valodā agrāk ieviesta vārda.

Sekundāri kritēriji:

1) *Vārds vēl nav stabila leksikas daļa*. Šis ir ne mazāk svarīgs kritērijs, kas apliecina jau iepriekš minēto jaunvārda relativitāti. Vārds ir jauns, tādēļ kādu laika periodu tas atradīsies ārpus stabilās leksikas daļas, savukārt līdzko vārds tiks adaptēts valodā un vairākus gadus būs ticis aktīvi lietots, tas iekļausies stabilajā leksikā.

2) *Semantiskais neoloģisms = jaunvārds*. Leksikogrāfijā bieži vien, apskatot jaunvārdus, šim kritērijam netiek pievērsta tik liela nozīme, kā pašam jaunvārdam, iespējams, tāpēc, ka šādā situācijā jauns vārds valodā netiek radīts, tikai

jau kādam esošam vārdam tiek piešķirta jauna jēdzieniskā nozīme. Taču jaunā nozīme tiek veidota uz jaunu reāliju pamata, kas vārdu lielākā vai mazākā mērā liek uzskatīt par jaunvārdu. Latviešu leksikogrāfijā semantiskie neoloģismi netiek uzskatīti par jaunvārdiem; vārdnīcās jaunās nozīmes pievienotas kā polisēmiskā vārda nozīmes. Lai šī leksikas daļa nepaliktu *pelēkajā zonā*, jaunvārdu definīcijā būtu jāietver norāde, ka jaunvārdi ir arī tādi valodā jau esoši vārdi, kuriem radusies jauna nozīme (latviešu valodā tas tiek saukts par semantisko vārddarināšanas paņēmieni, sk. VPSV 2007, 350).

3) *Okazionālisms un/vai potenciālisms*. Daži autori (piemēram, A. Laua, O. Bušs) savos darbos uzsver, ka robeža starp okazionālismu vai potenciālismu un jaunvārdu ir ļoti maza. Protams, visi okazionālismi vai potenciālismi nekad nekļūs jaunvārdi, taču pastāv zināmas iespējas, ka valodas lietotāju aktivitātes dēļ šīs valodas vienības varētu kļūt par jaunvārdiem, tātad arī par vispārlietojamās leksikas daļu.

4) *Jaunvārdiem piemīt izteiksmes variācija*. No visiem apskatītajiem valodnieku darbiem tikai J. Girčiene ir izcēlusi izteiksmes variāciju kā svarīgu jaunvārdu problēmu. Jaunais vārds, it īpaši to aizgūstot netulkotu, tiek ieviests dažādi, piemēram, atveidojot pēc oriģinālvalodas izrunas, saglabājot oriģinālo sakni un veidojot ar dažādiem afiksiem un galotnēm. Kamēr vārda atveide valodā nav oficiāli apstiprināta, kamēr valodas lietotāji to nav akceptējuši, vārda formas variācijas var būt ļoti dažādas, tādēļ jaunvārda definīcijā vajadzētu atrunāt šo jaunvārdiem raksturīgo specifiku.

Šāda primāro un sekundāro kritēriju apzināšana varētu būt noderīga, izstrādājot mūsdienu jēdziena *jaunvārds* skaidrojumu un radot terminoloģijā nepieciešamos nosaukumus. Primārie kritēriji ir noteikti jāiekļauj definīcijā, bet par sekundāro kritēriju lietderību valodniekiem būtu jādiskutē.

Jaunvārdu identificēšanas problēmjautājumi parāda, cik ļoti nepieciešams aktualizēt teorētiskos aspektus, panākt jēdzienisko izpratni un terminoloģisko skaidrību, izveidot vadlīnijas leksikoloģijas un leksikogrāfijas pētniecībā, kā arī jaunvārdu uzņemšanai vārdnīcās.

Iespējamie risinājumi jaunvārdu ieviešanai vārdnīcā

Kad vārds ir uzskatāms par jaunvārdu? Vai jaunvārdi būtu jāiekļauj vārdnīcā? Kurā brīdī vārds ir iekļaujams vārdnīcā? Ja vārds tiek uzņemts vārdnīcā, vai arī tad jaunvārds ir uzskatāms par jaunu vārdu? Šie ir daži no jautājumiem, uz kuriem valodnieki meklē atbildes, jo izpratne par tiem nav vienāda. Dažādās valsts leksikogrāfijas teorijā ir izstrādāti atšķirīgi kritēriji par to, kad vārds ir uzskatāms

par jaunvārdu, kādā gadījumā šādus vārdus uzņem vārdnīcā, vai vispār tos uzņem vārdnīcās u. tml.

Tas, ka jaunvārdi agrāk vai vēlāk, vairāk vai mazāk ir parādījušies un ieviešušies valodā, ir neizbēgams process, taču ne visi no jaunajiem vārdiem nokļūst vārdnīcās. Ir vairāki autori, kuri savos darbos uzsver, ka dažu jaunvārdu dzīve, bez šaubām, būs īsa (Taganova 2013, 109), mainoties laikam un sadzīviskajām reālījām, mainās un mainīsies arī vārdi. Jaunvārdi, kuri ir zināmi šobrīd, iespējams, pēc pāris gadiem izzudīs no sabiedrības vārdu krājuma, jo vairs nebūs reālījas, ko apzīmēt ar šo vārdu. Paredzams, ka tā notiks ar daudzajiem *kovidvārdiem*, t. i., jaunvārdiem, kas radušies vīrusa COVID-19 pandēmijas laikā (piemēram, *kovidtests*, *kovidpotes*, *kovidierobežojumi* u. tml.). Visticamāk, ka to lietojums beigsies līdz ar vīrusa izplatības ierobežojumu un pandēmijas apturēšanu.

O. Bušs runā par jaunvārdiem, kas rodas terminoloģijas vajadzībām, uzsverot, ka ik gadu tiek radīti vairāki desmiti jaunu terminu, taču vairums no tiem zināmi tikai kādam šauram nozares speciālistu lokam (Bušs 2013, 149). Šiem vārdiem, ko dēvē par jaunterminiem (VPSV 2007, 174), nav jāizcīna vieta un palikšana sabiedrības vispārlietojamo vārdu krājumā, bet tie nonāk nozares terminu vārdnīcās, zinātisko pētījumu aprakstos, mācību literatūrā, tātad – speciālajā leksikā. Savukārt tie jaunvārdi, kas nostiprinās vispārlietojamajā leksikā, tiek uzņemti vispārlietojamās leksikas skaidrojošajās vārdnīcās un ar laiku zaudē jaunvārda statusu. Šeit tiek uzsvērts, ka ļoti svarīgs aspekts jaunvārdu kontekstā ir laiks. Tas ir noteicošais faktors, kad jaunvārds ieviešas valodā, līdz brīdim, kad vārds vairs netiek uzskatīts par jaunu. Kā norādījusi Marija Terēza Kabrē (*Maria Teresa Cabre*), „jaunvārds ir uzlūkojams par relatīvu vienību, ko iespējams identificēt vienīgi noteikta laikposma kontekstā” (Cabré 2015, 133–134; citēts pēc Roze 2019, 149). Arī Ladislavs Zgusta (*Ladislav Zgusta*) atzīst, ka ir attiecīgi vārdi, izņemot dialektismus, kuri bieži vien diezgan ātri var mainīt savu statusu; kas vakar bija neoloģisms, šodien var būt parasts vārds, savukārt jau rīt tam var būt novecojusi nozīme (Zgusta 1971, 41). Šo pasaules pieredzi uz latviešu leksikogrāfijas pētniecību pārnēsusi arī A. Roze: „Tas ir sava veida neoloģisma paradokss: no vienas puses, jaunvārds vairs nav uzskatāms par jaunvārdu, tiklīdz tas kļūst plaši atpazīstams, zināms, no otras puses – lai jaunvārds tiktu ievietots skaidrojošā vārdnīcā un marķēts kā jaunvārds, tam jābūt pietiekami izplatītam, pietiekami bieži lietotam un pietiekami pazīstamam. Tādējādi veidojas situācija, ka, ievietots vārdnīcā, jaunvārds šķietami par tādu vairs nebūs dēvējams.” (Roze 2019, 149) Šajā gadījumā būtu jāmin arī pretējā situācija – valodā bieži vien ir atrodami tādi vārdi, kuri nav uzņemti vārdnīcās. Dažādu iemeslu dēļ vārdnīcās bieži vien netiek iekļauti vārdi, kuri valodā ir sen zināmi vai kuri apzīmē jaunas

reālijas, bet par jaunvārdiem vairs nav uzskatāmi. Par to latviešu valodniecībā rakstījuši ne tikai A. Laua (Laua 1969; Laua 1981) un Juris Baldunčiks (Baldunčiks 2012; Baldunčiks 2015), bet vēl daudzi citi valodnieki.

Starp vārda kā jaunvārda statusu un tā iekļaušanu vārdnīcā pastāvošā saistība rada nākamo problēmjautājumu, vai ir vajadzība jaunvārdus fiksēt vārdnīcās. Ja jaunvārdu uzskata kā relatīvu vienību, kura skatāma konkrētā laika posmā, apzinoties, ka pēc kāda laika jaunais vārds var izzust no vārdu krājuma, ir iespējami divi varianti – tos neiekļaut vārdnīcā vai gaidīt, līdz jaunais vārds būs nostiprinājies valodā, un tikai tad to uzņemt vārdnīcā, bet šajā gadījumā jaunvārds būs zaudējis jauna vārda statusu. T. Taganova par jaunvārdu iekļaušanu vārdnīcā raksta, „lai vārds nokļūtu valsts valodas vārdnīcā, jaunajam vārdam valodā ir „jānostiprinās”, tajā pašā laikā leksikogrāfiem rūpīgi „jāvēro” vārds, lai novērtētu, vai tas ir regulārs, vai tam ir visas tiesības kļūt par valodas daļu”. (Taganova 2013, 104) Lai jaunvārds tiktu ievietots vārdnīcā, tam ir jābūt pietiekami izplatītam un lietotam, tātad šim vārdam ir jābūt organiski adaptētam valodā.

Svarīgi akcentēt, ka ne visi sastopamie jaunie vārdi ir uzlūkojami par jaunvārdiem, jo liela daļa jauno vārdu attiecīgajā kontekstā ir uzlūkojami par okazionālismiem. Okazionālisms ir valodas vienība (vārds, vārdu savienojums u. tml.), kas ir individuāli veidots izmantošanai tikai attiecīgajā tekstā (tezaurs.lv). Mūsdienās katram valodas lietotājam ir iespēja aizgūt un darināt vārdus, tādēļ katru sastapto jauno vārdu uzreiz nevajadzētu uztvert/fiksēt kā jaunvārdu, jo šāds okazionālisms galvenokārt būs saprotams tikai noteiktajā kontekstā un plašākā sabiedrības lokā tas netiks lietots. A. Laua atzīst: „Okazionālismu runas un rakstu valodā ir diezgan daudz. Daži no tiem pāriet jaunvārdu kategorijā un kļūst par valodas vienībām. Robeža starp okazionālismiem un jaunvārdiem bieži ir nenoteikta.” (Laua 1969, 199) Mūsdienu latviešu valodā daudz okazionālismu stilistiskos nolūkos parādās ne tikai sarunvalodā, daiļliteratūrā, bet arī presē u. c. mediju valodā.

Līdzās terminoloģiskajām vienībām *jaunvārds* un *okazionālisms* pastāv arī termins *potenciālisms*. Atšķirībā no okazionālisma potenciālismam jeb jaundarinātajam vārdam ir potenciāla iespēja kļūt par valodā lietotu vārdu. Tātad ar potenciālismu saprot vārdu, kas darināts pēc ļoti produktīva valodas modeļa, bet tas vēl valodā nav iegājies (Laua 1969, 198), taču tam ir zināmas iespējas iekļauties valodas lietojumā. Apskatot minētās kategorijas un saistot tās ar jaunvārdu jēdzienu, var secināt, ka tās savstarpēji viena otru neizslēdz. Šis pieņēmums apstiprinās M. Baltiņa secinājumā: „Daudzos gadījumos vienam un tam pašam vārdam var piemist gan jaunvārda un jauntermiņa, gan okazionālisma vai potenciālisma iezīmes.” (Baltiņš 2015, 55)

Šobrīd pasaulē un arī Latvijā pastāv tendence jaunvārdus iekļaut vārdnīcās (galvenokārt elektroniskajās vārdnīcās), tiek veidotas īpašas jaunvārdu vārdnīcas, datubāzes un dažādas vietnes, kurās tiek fiksēti, uzņemti, uzglabāti jaunvārdi. Gan jaunvārdu iekļaušana vārdnīcās, gan īpašu vārdnīcu vai datubāzu veidošana būtu skatāma atsevišķi, turklāt kopumā par to produktivitāti ir pārāgri spriest, jo trūkst pētījumu. Ja jaunvārds tiek ievietots elektroniskā valodas vārdnīcā, tad, zūdot šim vārdam no aktīvā lietojuma sfēras, tas var viegli tikt izņemts no vārdnīcas vai arī kaut kā marķēts; jebkura piemērota datubāze noder jaunvārdu uzskaitījumam. Mazliet citādāka situācija ir ar jaunvārdu vārdnīcām, ja par vārdu atlases kritēriju uzskata to, ka jaunvārds par tādu ir uzskatāms līdz brīdim, kad tas kļūst plaši atpazīstams. No vienas puses, šādi izdevumi kalpo sabiedrības iepazīstināšanai ar jauno reāliju nosaukumiem, piemēram, informāciju tehnoloģiju jomā (pēc neilga laika vārdnīcā uzņemtie jaunvārdi vairs nebūs uzskatāmi par jauniem vārdiem, jo tie būs pazīstami plašākai sabiedrībai). No otras puses, vai ir nepieciešams veidot speciālas vārdnīcas tādām leksikas slānim, kam šis jaunvārda statuss ir īstermiņā, jo daļa vārdu pēc kāda laika varētu būt pagaisuši no valodas lietojuma vai gluži otrādi – nostiprinājušies leksikā. Ja tiek veidota jaunvārdu vārdnīca, kas atspoguļo sadzīvisko reāliju nosaukumus, tad jāpatur prātā apdraudējums zaudēt kādu leksikas daļu tikai tāpēc, ka vecāku vārdu (nosaukumu) vietā tiek piedāvāti jauni.

Vai un kādus jaunvārdus vārdnīcās iekļaut, ir diskutabls jautājums, taču, ja vārdi tiek ieviesti, tad leksikogrāfu ziņā paliek atbildība izvēlēties, kas būs primārais – aizgūtais jaunvārds vai tā latviskais ekvivalents. Jāsecina, ka tieši šis faktors lielā mērā ir noteicošais tam, vai valodā nostiprināsies jaunvārdi vai to aizguvējvalodas ekvivalenti. J. Baldunčiks uzskata, ka latviešu leksikogrāfijā parasta prakse ir vārda ieviešana vārdnīcā ar nodomu kaut ko koriģēt valodas lietojumā. Savulaik tādi vārdnīcu sastādītāji kā Krišjānis Valdemārs un Jēkabs Dravnieks savās vārdnīcās ģermānismu vai rusicismu vietā ir centušies ievietot jaunvārdus. (Baldunčiks 2015, 13)

Šobrīd atklāts paliek jautājums, kādu ceļu izvēlēsies mūsdienu latviešu leksikogrāfi – vai tiks veidoti, piemēram, aizgūto jaunvārdu latviskie darinājumi, vārdnīcās jaunvārda skaidrojumā norādot latvisko ekvivalentu, vai arī aizgūtie jaunvārdi tiks uzņemti vārdnīcās bez latviskajiem darinājumiem. Protams, lielākā atšķirība, kas šķir mūsdienu leksikogrāfijas principus no 19. gadsimta beigu un 20. gadsimta sākuma principiem, ir angļu valodas ietekmes palielināšanās uz latviešu valodu un straujie globalizācijas procesi. Mūsdienu valodas lietotājam nav vairs tik svarīgi nodalīt – *savējais* un *svešais* valodā, arī pūrisms jeb centieni pēc „tīras” valodas nav vairs tik izteikti, svarīgākie vārda izvēles argumenti ir ērtums, īsums, skaidrība, saprotamība.

Jaunvārdu glabātuves: valodas korpusi, leksikoni, datubāzes

„Mūsdienu leksikogrāfijas raksturojumā jāsaskaras gan ar tradicionālo, gan ar inovatīvo aspektu. Tradicionalitāte galvenokārt saistās ar leksikogrāfijas teorijas jautājumiem, kas balstīti uzskatos par vārdnīcu kā par valodas, kultūras, izglītības, saziņas atspoguļotāju, bet inovācijas ienāk ar vārdnīcu praktiskās veidošanas meklējumiem makrostruktūras, mikrostruktūras un tehnoloģiju risinājumos.” (Helviga, Peina 2016, 127) Terminogrāfijas pētnieces Anita Helviga un Elīna Peina ir uzsvērušas, ka mūsdienu leksikogrāfija (resp. terminogrāfija) ir būtiski mainījies tieši tehnoloģiju iespēju dēļ. Tehnoloģiju inovācijas ir mainījušas leksikogrāfa darbu – ir pieejami valodas korpusi, interneta piedāvātās iespējas aptver plašus vārdu apkopošanas veidus. Vārda ceļš no tā „ieviešanās” līdz vārdnīcas šķirklim ir kļuvis daudz īsāks, nekā tas ir bijis, jo lielākā daļa vārdnīcu mūsdienās balstās uz elektronisko korpusu, kas leksikogrāfiem ļauj izmantot autentiskus un pašus jaunākos materiālus, piemēram, reālus piemērus no dažādiem rakstiskiem un mutiskiem avotiem (Taganova 2013, 103).

Šobrīd visā pasaulē vārdnīcu izstrādē leksikas apkopšana galvenokārt ir saistīta ar valodas korpusiem, ar tiem aizvietojojot manuāli veidotas kartotēkas, tādējādi ietaupot laiku un aptverot plašu valodas materiālu. Par to runā arī gandrīz visi leksikogrāfijas pētnieki. „Mūsdienās noteicošā loma ir milzīgiem valodas korpusiem, kas sniedz samērā patiesu lingvistisko ainu, ja vien ir labi sabalansēti pēc valodas paveidiem, tekstu žanriem u. tml.” (Baldunčiks 2012, 123–124) Taču gluži tāpat kā jebkuram elektroniskajam resursam, arī korpusiem ir savi plusi un mīnusi. No vienas puses, korpusi ir nenovērtējama bibliotēka, kurā vienuviet ir atrodamas iespaidīgs daudzums vārdu, kas aptver dažāda vecuma un sociālās grupas runātāju valodu (Taganova 2013, 103–104). No otras puses, ar šādu materiāla pārpilnību kļūst arvien grūtāk izlemt, kura valodas reālija būtu jāatspoguļo vārdnīcā.

Apskatot situāciju Latvijā saistībā ar valodas korpusiem, jāsecina, ka latviešu valodas korpusi piedāvā samērā plašas un ļoti daudzveidīgas iespējas valodas izpētei. Latvijas Universitātes Matemātikas un informātikas institūta Mākslīgā intelekta laboratorija izstrādājusi un vietnē *corpuss.lv* šobrīd (2020. gadā) piedāvā 18 dažādus latviešu valodas korpusus (sk. *corpuss.lv*). Pieejamie korpusi ir ļoti daudzveidīgi, tie aptver dažādus leksikas slāņus un tekstu veidus, sākot ar skolēnu pārspriedumiem un beidzot ar Raiņa darbu izlasi. Arī mūsdienu valodas apskatei tiek piedāvāts ļoti plašs „Līdzsvarotais mūsdienu latviešu valodas tekstu korpus”, kas aptver vairāk nekā 10 miljonu vārdlietojumu. Daži no korpusiem glabā arī jaunvārdus, piemēram, „Līdzsvarotais mūsdienu latviešu valodas tekstu

korpus” 2016.–2018. gada versijā ietver četrus teksta fragmentus, kuros atrodams vārds *pokemons*. Korpusa meklētājā ievadot attiecīgo vārdu, tiek piedāvāti teksta fragmenti, kuros atrodams vārds, kā arī tehniski vienkārši ir iegūstama piedāvātā fragmenta atsaucē.

Kaut arī korpusu izstrāde Latvijā attīstās, diemžēl nākas piekrist J. Baldunčika rakstītajam, ka, „salīdzinot mūsdienu latviešu leksikogrāfijas stāvokli ar sasniegumiem citās valstīs, negribot jākonstatē mūsu atpalicība. Zviedrijā jau 1986. gadā iznāca zviedru valodas viensējuma skaidrojošā vārdnīca, kuras izstrādē izmantots elektroniskais korpus. [...] 21. gadsimtā korpusleksikogrāfijai vairs nav alternatīvas.” (Baldunčiks 2015, 9) Raugoties no vēsturiskā viedokļa, šāds salīdzinājums nav iespējams, piemēram, 1986. gadā Latvijā gluži vienkārši nebija iespējams runāt par elektroniskiem korpusiem vēsturisku un politisku apstākļu dēļ. Šobrīd, 30 gadus pēc neatkarības atgūšanas, kas ir samērā īss laika posms, korpusu izstrāde nenoliedzami ir strauji attīstījusies. Savukārt, šobrīd Latvijā nav tehnisku un finansiālu iespēju, lai izveidotu pietiekami lielu un līdzsvarotu latviešu valodas korpusu (Baldunčiks 2015, 11). Domājams, ka aktīva valodnieku darbošanās korpusu izveidē un pētījumu veikšanā pavisam netālā nākotnē ļaus šo resursu izmantot kā pilnvērtīgu latviešu valodas datu banku. Elektronisko resursu var skatīt ne tikai kā jaunvārdu ieguves avotu, bet arī kā vietu, kurā fiksēt un uzglabāt jaunvārdus.

Tā kā no jaunvārda fiksēšanas brīža līdz tā ieviešanai vārdnīcā ir jāpaiet zināmam laikam, ārzemju praksē ir pieņemts risinājums jaunvārdus iekļaut īpašās vietnēs vai brošūrās. Kā piemēru T. Taganova min izdevumu *Macmillan Word of the Year* (2005), kuru sastādījis Kerijs Meksvels (*Kerry Maxwell*). Tā ir kabatas lieluma brošūra ar 55 lappusēm, kas satur vairāk nekā 50 ierakstus. Katram vārdam ir sniegts ilustratīvais piemērs, kas ņemts no dažādiem drukātiem un elektroniskiem avotiem (Taganova 2013, 104–105). Tā kā brošūrā iekļautie vārdi apzīmē jaunas parādības, tos nav iespējams skaidrot ar sinonīmu palīdzību, definēšanā tiek izmantoti gari un izvērsti paskaidrojumi, kas domāti lasītāja pieredzes vairošanai.

Apskatot K. Maksvela izdevumam iespējami līdzīgus izdevumus latviešu valodā, jāsecina, ka ir atrodamas dažādas brošūras/vārdnīciņas, kurās skaidroti valodā ienākušie jaunie vārdi. Kā viens no šāda tipa izdevumiem ir Dainas Nītiņas „Moderna cilvēka valoda” (2004). Grāmatas pirmajā nodaļā rakstīts par laikmeta izaicinājumiem latviešu valodas kvalitātei un attīstībai, otrajā nodaļā aprakstītas mūsdienu latviešu valodas iezīmes – gan vārdlietojums, gan gramatiskās sistēmas iezīmes. Trešajā nodaļā sniegts plašs ieskats modernas valodas leksikonā, kas sakārtots alfabētiskā secībā, katram jaunajam vārdam sniegts arī

ilustratīvais piemērs, kurā dots vārda lietojuma konteksts. Piemēram, izraksti no *a* burta šķirkļiem (Nītiņa 2004):

arogants – augstprātīgs: *ja ministre būs aroganta vai uzbrūkoša, viņai izveidosies negatīvs tēls*

atgriezenisks – saistīts, vērsts uz darītāju: *sajust darbā atgriezenisko saiti*

atjaunināšana – modernizēšana, uzlabošana: *programmatūras standartizēta atjaunināšana, atjaunināšanas grafiks*

atmzgāšana – legalizēšana: *naudas atmzgāšana*

atmzgāt – legalizēt: *atmzgā savu naudu*

Kā redzams minētajos šķirkļu piemēros, autore izdevumā ir iekļāvusi ne tikai jaunvārdus, bet arī leksiski semantiskos neoloģismus, kā tas redzams šķirkļos *atmzgāšana, atmzgāt*.

Latviešu valodā atrodams arī visai savdabīgs izdevums „Jauno latviešu valoda” (Šlāpins 2017), kuru nosacīti var dēvēt arī par vārdnīcu, jo vārdi ir sakārtoti alfabētiskā secībā. Taču drīzāk tas būtu uzskatāms par brošūrveida leksikogrāfisku izdevumu, tajā vārdu skaidrojumi ir pārāk plaši, bet vārdu gramatiskais raksturojums netiek sniegts. Grāmatā ir iekļauti ne tikai mūsdienu valodā lietotie jaunvārdi (reizēm ar zobgalīgas ironijas pieskaņu), bet arī semantiskie neoloģismi. Tas ir vērtējams pozitīvi, jo latviešu valodas leksikogrāfijā, kā jau iepriekš aprakstīts, bieži vien semantiskie neoloģismi netiek uzskatīti par jaunvārdiem, un visbiežāk vārdnīcās semantiskais jauninājums tiek pievienots kā viena no vārda nozīmēm.

Ieskatam daži no I. Šlāpina grāmatā skaidrotajiem vārdiem – *alkohols, outlets, deklarēties, dzeja, embedēt, friks, gļuks, gruzons, hipsteris, interneti, kačāt, kancelēt, konkrēti, konsekvences, kūl, kvalitatīvs, piefreindot, pokemons, skype, trends, uzbrauciens*. Kā redzams, vārdnīcā ir iekļauti ļoti dažādi jaunvārdi – semantiskie neoloģismi, aizguvumi (vārdi, kas pārceļti latviešu valodā, paturot vārda aizgūto sakni un pievienojot latviešu valodas galotni), kā arī fonētiskie aizguvumi (vārdi, kuri latviski tiek atveidoti pēc angļu valodas fonētiskā aizgūvuma skaidrojumam atbilstošs piemērs – vārda *sahugot* šķirkļa izraksts:

SAHUGOT

„Nu pameegjiiet darbaa kaadu koleegu sahugeot, labaakaa gadiijumaa shamaais buus prieciigs, a sliktakajaa... uz benkjiisha nokljuusiet!” No komentāriem FORUMS.DELFI.LV, 2012

„Šis varētu būt lielisks piemērs tīram un nesamaitātam aizgūvumam no amerikāņu valodas, ja vien tas neatspoguļotu arī gluži jaunu uzvedības un domāšanas modeli. *To hug* nozīmē emocionāli apskaut, pieglausties cieši klāt. Tas ir

arī aizsargājošs glāsts, kas atrodas pa vidu starp bezpersonisko sasveicināšanās skūpstu un seksuālās uzmākšanās aptumšoto pieskaršanos citām ķermeņa daļām. Latviski tiek lietots ar nolūku nepareizi – nevis „hag”, kā tas tiek izrunāts angļiski, bet transliterēti – *hugs*, *hugot*, *sahugot* –, šādi piešķirot vārdam „pašizdomātas valodas” spītīgo nepakļāvīgo raksturu.” (Šlāpins 2017, 149–150)

Kopumā šāda prakse leksikogrāfijā ir atzīstama, jo jauno vārdu uzņemšana šādos izdevumos noder jebkuram cilvēkam, kam ir nepieciešamība pēc jauna vārda vai jaunas vārdu nozīmes skaidrojuma. Taču vislielākais ieguvums no tā ir leksikogrāfiem, jo šādas brošūras var noderēt kā jauno vārdu ieguves avots, kas lielākā vai mazākā mērā tālāk var tikt iekļauti zinātniski uzticamā avotā. Iespējams, vārdnīcu sastādīšanā šādu izdevumu izmantošana leksikogrāfiem atvieglo darbu, jo, pirmkārt, lielākā daļa jauno vārdu ir apkopoti, otrkārt, ar laika distanci ir iespējams secināt, kuri vārdi ir iegājušies valodā un būtu iekļaujami vārdnīcā vai gluži otrādi, kuri vārdi no šādas pagaidu fiksēšanas vietas tālāk nav virzāmi.

Arī Lietuvā jaunvārdu „uzglabāšanai” izmanto inovatīvu risinājumu – no 2012. gada tiek veidota Lietuviešu valodas jaunvārdu datubāze (*naujazodziai.lki.lt*, turpmāk – LTJV). LTJV mērķis ir izveidot datubāzi, kurā ir iespējams krāt lietuviešu valodas jauno vārdu krājumu un ar laiku atklāt sistemātisku šīs leksikas skatu, valodas lietotājiem sniedzot praktisku informāciju, kuras nav citos mūsdienu leksikogrāfijas avotos (Miliūnaitē 2012, 3–11). Šāda datubāze valodniekiem sniedz zināmas priekšrocības vārdnīcu sastādīšanā, jo visi jaunvārdi ir savākti vienkopus, turklāt datubāze nemitīgi tiek papildināta. Datubāzē vārdi tiek uzkrāti ilgtermiņā, tā attēlojot jaunvārdu dinamiku: kad un kādos avotos kādi jauni vārdi fiksēti, cik un kā tie izplatās lietojumā.

Datubāzes aprakstā minēts, ka LTJV apkopo 20. gadsimta beigās un 21. gadsimta sākumā lietuviešu valodā radušos un mūsdienu sabiedrības lietojumā funkcionējošos jaunvārdus (aizguvumi un jaundarinājumi), vārdkopas un saīsinājumus ar lietojuma piemēriem no plašsaziņas līdzekļiem, reklāmām, daiļliteratūras un zinātniskās literatūras, sarunvalodas un elektroniskā diskursa valodas. Fiksēti autori un situācijas, vienreizējie jaundarinājumi (Zubaitienē 2014, 206). Piemēram, datubāzē jaunākais vārda ieraksts (raksta tapšanas laikā) ir 2020. gada 12. novembrī: *triummoteratas*, kas apzīmē triju sieviešu varu Lietuvas politikā.

LTJV par jaundarinājumiem tiek sniegta šāda informācija: gramatiskās kategorijas, cilme, lietojuma joma, definīcija, lietojuma piemēri, jaunvārda fiksēšanas laiks, avoti u. c. Kopumā tiek sniegta ļoti detalizēta informācija, kura ir svarīga jaunvārdu pētniecībā. Viens no LTJV mērķiem ir datubāzes izmantošana zinātniskiem nolūkiem, izstrādājot pētījumus par leksiku, semantiku, vārddarināšanu,

jaunvārdiem un to lietojuma normu attīstības analīzi. Nākotnē, balstoties uz jaunvārdu datubāzi, paredzēts sagatavot „Lietuviešu valodas jaunvārdu vārdnīcu” (Zubaitienē 2014, 206).

Leksikogrāfijā visā pasaulē vērojamas dažādas tendences un pieejas neoloģismu un ar tiem saistīto jautājumu sakarā. Atšķirības nav tālu jāmeklē, ja salīdzina Latvijas leksikogrāfijas nostādnes jaunvārdu jautājumā ar Lietuvā pieņemtajām – Latvijā šobrīd tiek runāts par kritērijiem, kuri nosaka jaunvārdu ievietošanu elektroniskajā „Mūsdienu latviešu valodas vārdnīcā” (MLVV) – kad vārds ieviešams vārdnīcā, vai ieviest stilistiski marķētu leksiku u. c., savukārt Lietuvā līdzās jaunvārdu izpētes jautājumiem tiek veidota jaunvārdu datubāze.

Lai arī Lietuvā tiek veikta jaunu vārdu pētīšana, apkopota jaunvārdu kartotēka un veidota datubāze, tomēr jaunvārdu vārdnīcas izstrāde nav sāka. „Analizējot jaunvārdus, ir jāsaskaras ar šādām problēmām: kā atrast un identificēt jaunu vārdu, kā to definēt. Reālais valodas lietojums ir atspoguļots tekstos, tāpēc, vēloties precīzi aprakstīt neoloģismu nozīmes, vajadzētu pilnveidot jaunās leksikas automātiskās meklēšanas iespējas tekstos. Cita problēma ir pārāk lēna jaundarinājumu fiksēšana. Vārdnīcās neizdodas reģistrēt nesen radušos vai pat nostiprinājušos vārdus. Tāpēc, veidojot un pildot elektronisko datubāzi, ir ērtāk sekot jaunākās leksikas izmaiņām.” (Zubaitienē 2014, 205–206) Lietuvas leksikogrāfijā šīs izvirzītās problēmas tiek risinātas, izmantojot jaunvārdu datu bāzi, turpretī Latvijas kontekstā runāt par šādiem jautājumiem datubāzes līmenī nav iespējams, jo Latvijā nav izstrādāts šāds jaunvārdu uzkrāšanas resurss.

Secinājumi

Sniedzot ieskatu Latvijas un Lietuvas leksikogrāfijas pieredzē jaunvārdu pētīšanas aspektā, izkristalizējās vairāki problēmjautājumi, kas saistīti ar jaunvārdu identificēšanu un jēdziena definēšanu. Latvijas leksikoloģijas pieredzē par jaunvārdiem netiek dēvēti semantiskie neoloģismi, kas Lietuvā un citviet pasaulē arī tiek skatīti šī jēdziena ietvaros. Rakstā apkopoti primārie un sekundārie kritēriji, kas ļauj identificēt jaunvārdus, taču neviena no jaunvārda definīcijām neaptver visus kritērijus, tāpēc ir nepieciešams aktualizēt šī jēdziena teorētiskos aspektus, lai panāktu konsekvenci arī terminoloģijas lietojumā. Ar šo problēmloku saistās arī jautājumi par jaunvārdu iekļaušanu vispārlietojamās (un arī speciālās) leksikas skaidrojošajās vārdnīcās, jo būtiskākie jaunvārda noteikšanas un ieviešanas kritēriji ir laiks, pārmaiņas un valodas lietotāju attieksme, kas ir galvenokārt tikai relatīvi aprakstāmi lielumi.

Mūsdienu leksikas izpētē un leksikogrāfijas darbā ir jābalstās ne tikai uz tradicionāli ierasto valodas materiālu, ko veido mutvārdu teksti un drukātie raks-

tveida teksti, bet arvien vairāk izmantojamas tehnoloģiju radītās iespējas (valodu korpusi, datubāzes, elektroniskās vārdnīcas), kurās tiek apkopoti, sistematizēti un uzglabāti autentiski valodas materiāli. Latvijā būtu izmantojama lietuviešu pieredze, izveidojot jaunvārdu datubāzi, kurā uzkrāt, uzglabāt un apstrādāt tālākai izmantošanai mūžam mainīgo leksikas daļu – jaunvārdus. Tāda datubāze nodrošinātu zināmas priekšrocības jaunvārdu izpētē un kalpotu par pamatu jaunvārdu vārdnīcas izstrādei. Šāds mūsdienīgs pavērsiens kaut nedaudz mazinātu Latvijas leksikoloģijas un leksikogrāfijas atpalicību no pasaules leksikogrāfijas līmeņa, bet Lietuvas pieredzes dziļāka izpēte noderētu šāda projekta sagatavošanai.

Literatūra

- Baldunčiks 2012 – Juris Baldunčiks. Latviešu valodas skaidrojošās vārdnīcas. In *Vārdnīcu izstrāde Latvijā: 1991–2010*. Pētījums J. Baldunčika vad. Atb. red. A. Lauzis (l. 108–147). Rīga: LVA.
- Baldunčiks 2015 – Juris Baldunčiks. Vārdu un vārdu nozīmju [ne]iekļaušana vārdnīcā: vērojumi un secinājumi. In *Latviešu valodas vārdnīcas*. Valsts valodas komisija: raksti, 7. sēj. (l. 9–28). Rīga: Zinātne.
- Baltiņš 2015 – Māris Baltiņš. Par jaunradīto (jaunieteikto) vārdu marķēšanu terminoloģiskos un leksikogrāfiskos izdevumos. In *Latviešu valodas vārdnīcas*. Valsts valodas komisija: raksti, 7. sēj. (l. 53–69). Rīga: Zinātne.
- Bušs 2013 – Ojārs Bušs. Latviešu valodas leksika. In *Latviešu valoda*. A. Veisberga redakcijā. (l. 133–156). Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
- Girčienē 2005 – Jurgita Girčienē. Neologizmu integrācija ī tekstā. *Žmogus ir žodis*, 1(7), 79–82.
- Girčienē 2015 – Jurgita Girčienē. Vienas saknes neoloģismi internetā. In *Valoda: nozīme un forma*, 6. *Valodas sistēma un lietojums*: rakstu krājums (l. 126–137). Rīga: Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds.
- Hartmann, James 1998 – R. R. K Hartmann, Gregory James. *Dictionary of Lexicography*. London: Routledge (skatīts 2020. g. 16. maijā). Available: <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=e000xww&AN=60606&site=ehost-liv>
- Helviga, Peina 2016 – Anita Helviga; Elīna Peina. Mūsdienu latviešu terminogrāfijas raksturojuma daži teorētiskie un praktiskie aspekti. In *Latviešu valodas vārdnīcas*. Valsts valodas komisija: raksti, 8. sēj. (l. 127–158). Rīga: Zinātne.
- Taganova 2013 – Taganova, Tatyana. New Words in Contemporary Dictionaries of the English Language: Are Words Invented by the Society or Is the Society Changed by Words? In *Multi-disciplinary Lexicography: Traditions and Challenges of the XXIst Century* (p. 103–113). Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing (skatīts 2020. g. 6. maijā). Pieejams: <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=e000xww&AN=827565&site=ehost-live>
- korpuss.lv – *Latviešu valodas tekstu un runas korpusi* (skatīts 2020. g. 23. maijā). Pieejams: <http://www.korpuss.lv/>
- Laua 1969 – Alise Laua. *Latviešu leksikoloģija*. Rīga: Zvaigzne.
- Laua 1981 – Alise Laua. *Latviešu leksikoloģija*. 2. izd. Rīga: Zvaigzne.
- LTJV – *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenynas* [žiūrēta 2020 05 24]. Prieiga internetu: <http://naujazodziai.lki.lt/>
- Miliūnaitė 2012 – Rita Miliūnaitė. Lietuvių kalbos naujažodžių duomenynas. *Gimtoji kalba*, 6, 3–11.
- MLVV – *Mūsdienu latviešu valodas skaidrojošā vārdnīca* (skatīts 2019. g. 14. jūn.). Pieejams: <https://tezaurs.lv/mlvv>

- Nītiņa 2004 – Daina Nītiņa. *Moderna cilvēka valoda*. Rīga: Valsts valodas aģentūra.
- Roze 2016 – Anitra Roze. Jaunvārdu koncepcija: īss ieskats latviešu, lietuviešu un krievu lingvis-tiskajā teorijā. In *Latviešu valodas vārdnīcas*. Valsts valodas komisija: raksti, 8. sēj. (l. 49–59). Rīga: Zinātne.
- Roze 2019 – Anitra Roze. Jaunvārdu atlasē kritēriji „Mūsdienu latviešu valodas vārdnīcā”. *Vārds un tā pētišanas aspekti: rakstu krājums*, 23(1/2), 148–154.
tezaurs.lv – *Tēzaurus* (skatīts 2020. g. 16. maijā). Pieejams: <https://tezaurs.lv/>
- Šlāpins 2017 – Ilmārs Šlāpins. *Jauno latviešu valoda*. Rīga: Ascendum.
- Valsts valodas centrs – Kā latviešu valodā dēvējami *youtuberi* un *strīmeri*? Valodas konsultācijas. Valsts valodas centrs (skatīts 2020. g. 16. maijā). Pieejams: <https://vvc.gov.lv/index.php?route=product/category&path=311>
- VPSV 2007 – *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*: aptuveni 2000 terminu latviešu, angļu, vācu un krievu valodā. Sast. aut. kol. Valentīnas Skujiņas vadībā. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
- Zubaitienē 2014 – Vilma Zubaitienē. *Lietuvių leksikografija: istorija ir dabartis*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Zgusta 1971 – Ladislav Zgusta. *Manual of Lexicography*. Berlin: De Gruyter Mouton (skatīts 2020. g. 16. aprīlī). Pieejams: <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=e000xww&AN=554959&site=ehost-live>

Elza Ozola **Anita Helviga**

Summary

Research into neology in Latvia and in the world is one of the most actively researched topics in lexicology and lexicography. Problems relating to the identification of neology are caused by undeveloped theoretical questions, uncertainties in the field of terminology, and non-existent research guidelines. The linguistic experience in the field of neology research described in Latvia and Lithuania discusses different approaches to the use of electronic resources and language corpora to record and store information about new words.

Looking at the studies by lexicographers in different countries, it should be concluded that the biggest problem associated with research into neology is the criteria by which to identify it. It is possible to talk about primary criteria (the borrowed or made word, relevant in a certain period of time, originating in a recent period), and secondary criteria (the word is not yet a stable part of the lexicon, semantic neologism is also a new word, nonce word and/or potentialism as a new word, variation of new words). The most controversial is the time factor, from which other problems relating to the study of neologising arise. It takes some time for a new word to adapt to the language (time also determines how long a word is considered a new word). If a word has become established in the language and a certain amount of time has passed (assumptions differ in the

lexicography of different countries), further research into the new word can be conducted, determining if the word has been borrowed or made (possibly which word is a nonce word or potentialism), how recently it occurred, whether the word is found in a stable part of the lexicon, or if it has variations in expression, and so on.

Various factors are taken into account for the inclusion or exclusion of new words in dictionaries: in what resources to get/find a new word, what criteria determine whether to add a new word to the dictionary, and how long the new word exists in the language so that it can be included in the dictionary. In general, there is no single answer about adding new words to the dictionary. There are various temporary solutions in the world, and also in Latvia, in the form of brochures or dictionaries in which to store neologisms, providing descriptions and explanations of them.

One of the solutions for creating a bank of neologisms is language corpora and databases. The Laboratory of Artificial Intelligence of the Institute of Mathematics and Informatics of the University of Latvia has developed and currently offers 18 different Latvian-language corpora on the website *korpuss.lv*, many of which store new names, such as the 'Balanced Corpus of Modern Latvian Texts' (2016–2018), which consists of 10 million word usage. In Lithuania, a 'Database of Lithuanian New Words' has been created since 2012, and the aim of the database is to store the vocabulary of new Lithuanian-language words, as well as providing practical information on neologisms.